

==== Kollár János Miklós =====

/// Asztaltársaság a ledöntött Apponyi-szobor árnyékában

„Az összejövetel tagjai mind erősen jobboldali érzelmű, a népi demokráciára káros és megbízhatatlan személyekből tevődik össze, akik a horthysta rendszert kiszolgálták és nem hívei a népi demokratikus rendszernek.”¹

A központi politikai nyomozó szervek úgynevezett belső reakció elhárításával foglalkozó II/5-b alosztálya² a „Magyar Mihály” fedőnevű ügynökének köszönhetően 1958 tavaszán vette hírért, hogy a budapesti Belvárosi Kávéházban péntek esténként erdélyi származású, a két világháború közötti időszakban fontosabb katonai, rendőri, illetve közigazgatási pozíciókat betöltő idős férfiakat magába foglaló asztaltársaság szokott találkozni.³ A „szűrt levegőjű”⁴ 1950-es évek Budapestjén ugyanakkor nem a Felszabadulás téren összegyűlő „udvarhelyiek”⁵ volt az egyetlen, a szűkebb pátriáról nosztalgiazó, politizáló asztaltársaság.⁶ A nyomozati anyagokból ugyanis kiviláglik, hogy kishíján Székelyföld minden szeglete képviseltette magát a főváros különböző vendéglátó egységeiben: a Csík megyeiek feltehetően minden hónap második vasárnapján találkoztak a Kárpátia étteremben, miközben a háromszékiek minden hónap első vasárnapján gyűltek össze az Erzsébet Királyné Szálló sörözőjé-

1 == 3.1.5. ÁBTL O-10848. Javaslat előzetes ellenőrző csoportdosszié nyitására, 1958. augusztus 13.

2 == A szervezeti felépítésről lásd Cseh, 1999: 73–90.; a II/5. Osztályról: Takács, 2010: 1–15.

3 == 3.1.5. ÁBTL O-10848. Javaslat előzetes ellenőrző csoportdosszié nyitására, 1958. augusztus 13.

4 == Bereményi, 2016: 54.

5 == Az „udvarhelyiek” stb. fedőnevet az állambiztonsági szervektől kapták az asztaltársaságok.

6 == Az 1945-ben Felszabadulás névre átkeresztelt teret 1921-ben a korszak „grand old man”-járól, Apponyi Albertről nevezték el, amelynek napjainkban újfent Ferenciek tere a megnevezése.

ben.⁷ A „Kis Júlia” fedőnevű hálózati személy jelentései nyomán azt is tudjuk, hogy a Kolozsvári Református Kollégium egykori diákjai, élükön Szádeczky-Kardoss Lajos⁸ történésszel, időről időre ugyancsak a Kárpátia étteremben gyűltek össze.⁹ Mi több, bizonyos Aradról (Arad) és környékéről származó értelmiségiek és katonatisztek még az 1960-as évek derekán is tartottak hasonló összejöveteleket, kezdetben a Gellért sörözőben, majd a Múzeum Kávéházban, minden hónap utolsó keddi napjain. Az állambiztonsági szervek által „Aradiaknak” vagy „Erdélyieknek” elkeresztelt asztaltársaságok találkozóit egyébiránt az a Juhász Álmos szervezte, akit 1948-ban kémkedés vádjával életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, és csak 1957-ben szabadult, elnöki kegyelemmel.¹⁰ Ugyancsak a Belvárosi Kávéházban gyűltek össze minden szerdán az 1920-as években alakult Szepesi Szövetség tagjai is.¹¹ Az állambiztonsági iratok szerint az 1960 decemberében mintegy 25 főből álló társaság összejöveteleit Krisch Jenő¹² szervezte.¹³

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) meglehetősen széleskörű iratállománya között kutatva nem csupán az ezen tanulmány témáját szolgáló asztaltársaságokkal kapcsolatos iratokat tudjuk a trianoni menekültekhez, valamint a Párizs környéki békeszerződés következtében Erdélytől, illetve más, korábban a Magyar Királysághoz tartozó területekről elszakadt magyarokhoz kapcsolni. Az úgynevezett P-dossziék között ugyanis tucatnyi dokumentum foglalkozik olyan személyek mentesítési kérelmeivel, akik számos esetben az 1920 júniusá-

7 == ÁBTL 3.1.5. O-10848. 15. Papp Géza tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1958. április 25.

8 == Szádeczky-Kardoss Lajos (1886-1962): jogász, nyugalmazott ítélőtáblai bíró, ügyész. Azonos nevű édesapja történész, egyetemi oktató, illetve az MTA rendes tagja volt, kinek nagyszámú, Erdély történetével kapcsolatos munkája jelent meg.

9 == ÁBTL 3.1.2. M-20801. Tájékoztató jelentés, 1961. december 2.

10 == ÁBTL 3.1.5. O-16608/108. Javaslat Juhász Álmos ügyében előzetes ellenőrző dosszié nyitására, 1964. október 13.

11 == A szepesi menekültek Trianon utáni története meglehetősen jól dokumentált, velük kapcsolatban lásd Ablonczy (szerk.), 2011: 122-159.; Ablonczy-Koloh-Bátorfy, 2023; Szűts, 2012: 23-34.; 2010: 3-24.

12 == Krisch a trianoni békeszerződés után a székesfővárosi felső kereskedelmi iskola igazgatója lett, majd hamarosan a Szepesi Szövetség főtítkári, később elnöki tisztségét is magáénak tudhatta. Ő és Förster Dezső szerkesztették az 1931-ben megjelent *Szepesi Címtárat*, mely az alcím szerint „a trianoni Magyarországon élő szepesiek betűrendes és szakcímtára” lett.

13 == ÁBTL 3.1.2. M-30957/1. Jelentés a Szepesi Szövetség egykori tagjainak összejöveteleiről, 1960. december 1.

14 == 1944-ig összesen 21 zsidótörvényt, azaz a magyar zsidó lakosságot vallási, illetve később faji alapon diszkrimináló törvényt fogadott el az országgyűlés. Az úgynevezett zsidótörvények alól „legális” mentességet nyerhettek a hadirokkantak, a tűzharcosok, illetve a hősi halált halt szülők gyermekei és özvegyei, illetve azok, akik 1919. augusztus 1. előtt tértek át valamely másik bevett hitfelekezetbe. Az 1939. évi

ban aláírt döntés következtében voltak kénytelenek addigi lakhelyüket elhagyni.¹⁴ Az ÁBTL-ben található források között tehát nemcsak a repatriáltak 1945 utáni sorsa kutatható, de számos egyéni meneküléstörténetet is rekonstruálni tudunk az 1920-as évekből, miután a zsidótörvények alóli mentesítés egyik alapfeltétele volt, hogy a folyamodók olyan hazafias tettekkel tudják igazolni hűségüket a regnáló magyar államhoz, mint például az utódállamok ellenében kifejtett ellenállás, kémtevékenység, illetve maga a menekülés ténye.¹⁵ Összességében tehát elmondható, hogy az ÁBTL menekültekkel, vagy ha úgy tetszik, a trianoni döntés következtében az elcsatolt területekről származó magyarokkal kapcsolatos forrásait akár négyféleképpen is kategorizálhatjuk, ráadásul a mentesítésért folyamodók kérelmeinek forrásai már önmagukban is három különböző történelmi időszokról szolgálhatnak releváns információkkal.

A szóban forgó dossziék megjeleníthetnek egyfelől egyéni menekülési „élményeket” közvetlenül a trianoni békeszerződés utáni időszakból, egészen az 1920-as évek végével bezárólag. Mindeközben forrásértékkel bírnak a holokauszt és a menekültek kérdés összefüggéseiről. A P-dossziék azonban 1945 utáni iratokat is tartalmaznak, mely feljegyzéseket már az állambiztonság munkatársai készítették. A mentesítésért folyamodó zsidók számára 1944 tavaszán egyértelműen „jó pontot” jelentett vélt vagy valós antibolsevista múltjuk hangsúlyozása, arra azonban nem gondolhattak, hogy ha túléljük a holokauszt borzalmain, az 1950-es években éppen ezek az egyes esetekben eltúlzott vallomások jelenthetnek majd újabb veszélyt a személyes biztonságukra. A negyedik iratkategóriát végezetül pedig a szóban forgó asztaltársaságokkal foglalkozó operatív dossziék adják, melyek közül az egyik bemutatására a következő fejezetek tesznek majd kísérletet.

Annak oka, hogy az említett iratkategóriák közül jelen tanulmány elsősorban az „udvarhelyiekkel” foglalkozik, a téma kifejezetten érdekesítő mivoltán túl pusztán technikai: az ÁBTL idevonatkozó iratai között ugyanis csak az ezen asztaltársaságra nyitott iratokat sikerült egyben fellelni csoport-, illetve operatív dossziékba fűzve. E források segítségével a megfigyelések lelegejétől egészen a legvégéig rekonstruálhatóvá válik az állambiztonsági szervek operatív munkája (mindez

IV. törvénycikkben foglaltak alapján összesen kilenc kategória szerint lehetett mentesítést szerezni, ezek között már szerepeltek például az egyetemi tanárok, titkos tanácsosok vagy az olimpiai bajnokok is. Magyarország német megszállása után az 1944. április 26-án kiadott 1530/1944. sz. miniszterelnöki rendelet az összes addigi mentesítési kérelem felülbírálását rendelte el, mely feladat végrehajtására a Belügyminisztériumon belül egy kilenc tagú bizottságot hívtak életre Endre László belügyi államtitkár vezetésével. Endre az összes kérelem elutasítását javasolta, azonban a harmadik ülésen Jaross Andor átvette a bizottság vezetését, és az általa tárgyalt mintegy 2000 ügyből 580 folyamodót mentesített. Karsai, 2005: 141–143.; Ungváry, 2020: 126–127.

15 = = A mentesítési kérelmek és a menekültügy összefüggéseivel kapcsolatban lásd Kollár, 2023: 1–49.

természetesen nem jelenti azt, hogy a későbbiekben ne bukkanhatnának fel újabb, a csoporttal kapcsolatos források). A különböző kihallgatási jegyzőkönyvek, ügynöki jelentések és „bomlasztási javaslatok” olvasásának közepette kirajzolódni látszik a 1920 előtti dualista, illetve az 1920 utáni ellenforradalmi rendszerekben nevelkedett, illetve szocializálódott, majd karriert építő értelmiségiek, katonatisztek az 1948-tól felálló kommunista diktatúrával, illetve az 1956-os események sokkjából terrorral eszmélő, kádári restaurációval szembeni konfliktusának mibenléte. Az egyértelmű világnézeti, politikai konfliktusnak pedig további színezetet ad a trianoni békeszerződés által elcsatolt területek problematikája, amit két perspektívából is megfigyelhetünk. Adott egyfelől az eseményeket elszenvedő, szülőhelyüket elhagyni kényszerülő udvarhelyiek szemszöge, akik természetes nosztalgiával és érthető fájdalommal tekintettek vissza szűkebb pátriájukra, miközben a Kádár-rendszer számára ezek az asztaltársaságok a nacionalizmus, a (vélt) „irredentizmus” vagy pusztán csak a jobboldaliság tiltott eszméinek hordozói voltak, melyeket az államrendre veszélyesnek ítélték, ezért a kezdektől az összejövetelek mielőbbi felszámolására törekedtek.

= = = Az „Udvarhelyiek”

„Az eddig beérkező hálózati jelentések alapján még 1956. októberi ellenforradalmi események előtt is tudomással bírtunk a Belvárosi Kávéházban egy volt rendőrtiszti összejöveteletről, azt azonban nem tudjuk, hogy az itt résztvevő személyek azonosak-e azokkal, akik az ellenforradalom előtt is összejártak.”¹⁶

Miután 1958 márciusában „Magyar Mihály” jelentése nyomán az állambiztonsági szervek lefotózták az udvarhelyieket, azaz titokban fényképeket készítettek róluk, arra lettek figyelmesek, hogy a társaság tagjai között ott ücsörög egy korábban be szervezett, „Pilis” fedőnevű ügynökük, akit rövidesen aktivizáltak is az asztaltársaság elleni operatív munka támogatására. Eszerint a „ledöntött” Apponyi-szoborral szemközt összegyűlt a társaság, „melynek tagjai volt r. főtisztekből, volt horthysta katonatisztekből, gyártulajdonosból és más intellektuel egyénekből tevődik össze”, rendszeresen megbeszélték a hazai, illetve nemzetközi politikai helyzetet és az ezzel kapcsolatos háborús kilátásokat. A nyári jó idő beköszöntével a társaság székhelyét a Várkert Kioszkba helyezte át, ahol minden pénteken találkoztak. „Pilis”, aki nem sokkal korábban még gyanútlanul üldögélt „földijei” között, immáron a népi demokráciára káros és megbízhatatlan személyekként jellemezte székelyföldi barátait, akik nem hívei a fennálló demokratikus rendszernek.¹⁷

16 = = ÁBTL 3.1.5. O-10848. Jelentés Szántó László volt detektívfelügyelőről, 1958. március 11.

17 = = ÁBTL 3.1.5. O-10848. Javaslat előzetes ellenőrző dosszié nyitására, 1958. augusztus 13.

A találkozókra eljáró állandó tagok közül az állambiztonsági szervek négy személyt tartottak kiemelten fontosnak, akiket az asztaltársaság létrehozóinak, fő szervezőinek tekintettek. Köztük is az első helyen állt az 1889-ben az Udvarhely vármegyei Betfalván (Betești) született dr. Hegyi Sándor, aki a politikai rendőrség által összegyűjtött adatok szerint 1945 előtt mint rendőrtanácsos teljesített szolgálatot, majd a háború utáni koalíciós időszakban a Független Kisgazdapárt (FKGP) révén maradhatott a rendőrség állományában, ahonnan végül 1949-ben bocsátották el, miután személyét megbízhatatlannak ítélték.¹⁸ Karrierjét 1914 júliusában kezdte, és szépen emelkedve a ranglétrán, először a bűnügyi, majd 1939-től az erkölcsrendészeti osztály vezetői beosztását tudhatta magáénak, immáron rendőrfőtanácsosi beosztásban.¹⁹ Szolgálatiért cserébe 1943-ban elnyerte a magyar királyi rendőrfőkapitányhelyettesi címet,²⁰ majd novemberben a Nemzetvédelmi Kereszt büszke tulajdonosává válhatott.²¹ A Sztójay-kormány 1944 májusában leváltotta az erkölcsrendészet éléről,²² helyére pedig (gyakorlatilag a lefokozás szándékával) azt a Pataky Oszkárt nevezték ki, akinek segítségével korábban számos toloncházba előállított zsidó életét mentették meg (Pataky a toloncügyosztály vezetője volt).²³ A Nemzetvédelmi Kereszt kitüntetés elnyerésére az okot elsősorban a Horthy Miklós kormányzó iránti feltétlen hűség, illetve az 1919-es kommün elleni helytállás szolgáltatta, így élhetünk a gyanúperrel, hogy Hegyi sosem vált volna a háború után kiépülő kommunista államalakulat feltétlen hívévé, amit tovább erősít a tény, hogy 1945 után az FKGP színeiben kezdett politizálni.²⁴ Az állambiztonsági nyilvántartás szerint 1956-ban részt vett a Kisgazdapárt újjáalakításában, azonban az új igazgatási rendőrség megszervezésére való felkérést időskorára való tekintettel elutasította. Hegyi Sándor mindennapi betevőjét ekkoriban már éjjeliőrként kereste.²⁵

18 == ÁBTL 3.1.5. O-10848. Javaslat az „Udvarhelyi” társaság összejöveteleinek realizálására, 1958. szeptember 10.

19 == Kinevezések a rendőrségen. *Alkotmány*, 1914. július 2. 14.; *Hírek. Magyar Rendőr*, 1939. március 14. 132.

20 == Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny*, 1943. január 9. 2.

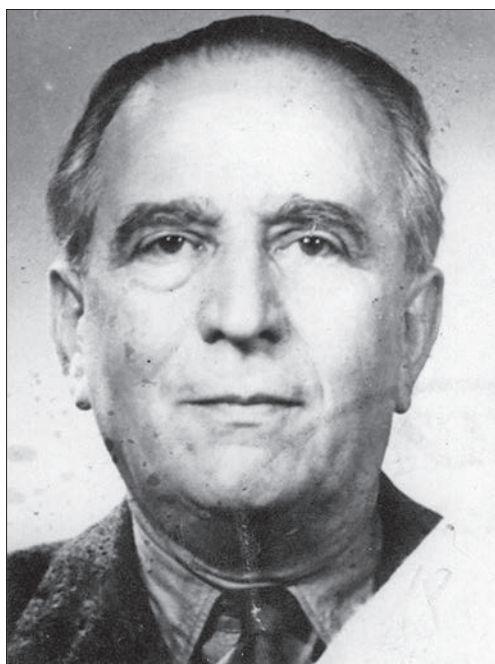
21 == Nemzetvédelmi kitüntetések. *Pesti Hírlap*, 1943. november 17. 6.

22 == Áthelyezések és megbízások a rendőrségen. *Nemzeti Újság*, 1944. május 18. 6.

23 == Székér, 2019: 66.

24 == A Nemzetvédelmi Kereszttel kapcsolatban bővebben lásd Pócs, 2022: 120.

25 == ÁBTL 3.1.5. O-10848. Javaslat az „Udvarhelyiek” fedőnevű csoport összejöveteleinek bomlasztására, 1959. május 5.



1. kép. dr. Hegyi Sándor²⁶



2. kép. vitéz Székely János²⁷

Ugyancsak rendszeres résztvevője volt az összejöveteleknek a második helyen priorált Paál Ferenc honvéd alezredes is, aki 1896-ban Székelyudvarhelyen (Odorheiu Secuiesc) született.³⁰ Fiatalkora ellenére 1920-ban már háborús veteránnak számított, ugyanis tartalékos hadnagyként a 82. (székely) közös gyalogezrednél szolgált.³¹ A Kolozsvári Református Kollégium egykori növendéke a háború után nem tért vissza Erdélybe, hanem a magyar honvédség kötelékében maradt.³² A két világháború között századosként szolgált, majd 1941. november 1-jén honvéd őrnaggyá léptették elő.³³ Az állambiztonsági jelentések szerint a második világháború alatt alezredesi rangban a vasúti szállításnál szolgált, miközben igyekeztek róla kihangsúlyozni, mi-

26 == ABTL 3.1.5. O-10848.

27 == Uo.

28 == Uo.

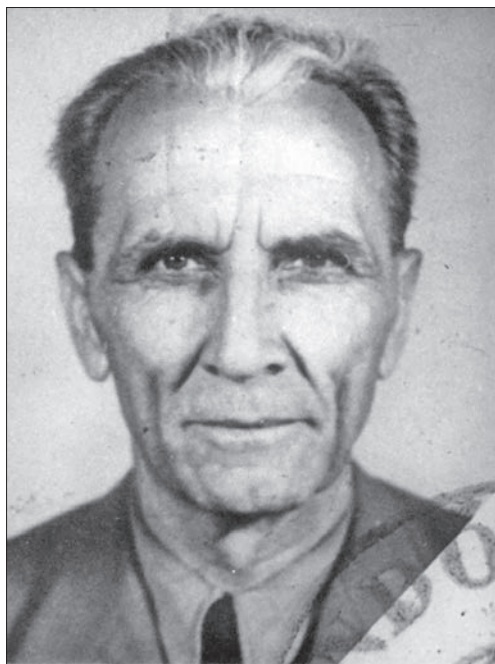
29 == Uo.

30 == ÁBTL 3.1.5. O-10848. Javaslat az „Udvarhelyiek” fedőnevű csoport összejöveteleinek bomlasztására, 1959. május 5.

31 == Magyar hadügyminiszteri rendeletek. Dicsérő elismerésben részesítették. *Honvédségi Közlöny*, 1920. február 14. 194.

32 == Iskolai értesítők, Kolozsvár, Református Kollégium, 1913: 74.

33 == Legfelsőbb elhatározások. Kinevezések az élelmezésügyi csapatnál. *Honvédségi Közlöny*, 1941. október 28. 598-599.



3. kép. dr. Paál Ferenc²⁸



4. kép. Ribárszky Sándor²⁹

szerint „erősen jobboldali magatartást tanúsított, nyilas és németbarát volt”.³⁴ Ennek az állításnak némiképp ellentmond, hogy 1943. március 29-én, akárcsak Hegyit, Paál Ferencet is kitüntették a Nemzetvédelmi Kereszttel (habár abból a perspektívából, ahonnan az állambiztonság munkatársai nézték, feltételezhetően nem látszott sok különbség).³⁵ Az „Udvarhelyi”-találkozók megszervezése egyébiránt nem az első ilyesfajta tevékenysége volt az alezredesnek, ugyanis az 1930-as években kitüntette magát a 82. gyalogezred hősi halottjainak állítandó emléktábla előkészítő munkálataiban, miközben emlékbizottsági tagként az összejövetelek és ünnepélyek szervezésében is fontos részt vállalt.³⁶ Személye nem volt ismeretlen a belügyi szervek előtt, ugyanis közvetlenül 1945 után Paál máris konfrontálódott az igazságszolgáltatással. A hadifogságból visszatérve, személyazonosságát, rangját és doktori címét elfedve, házat és hat hold földet igényelt (és kapott is) Godisán a Nemzeti Bizottságtól, azon a településen, ahol testvére körjegyzőként dolgozott.³⁷ Tettét később beismerte, mi-

34 = = ÁBTL 3.1.5. O-10848. Javaslat Dr. Paál Ferenc volt horthysta r. alezredes közigazgatási őrizetbevételére, 1958. június 6.

35 = = Legfelsőbb elhatározások. Kitüntetések adományozása. A Kormányzó Nemzetvédelmi Keresztet adományozott. *Honvédségi Közlöny*, 1943. április 21. 428.

36 = = Emléktábla leleplezés. *Esti Kurír*, 1930. április 18. 8. Vö. Kelemen, 1931: 311.

37 = = Godisa 1977. április 1-jén egyesült a szomszédos Felsőmindszentsel, így a két települést manapság Mindszentgodisaként lelhetjük meg a térképen.

nekutána a neki juttatott házat elvették tőle,³⁸ és közokirat-hamisítás címen eljárás indult ellene.³⁹ Paál Ferenc az 1950-es évek végének Magyarországon mindeközben segéd munkásként igyekezett boldogulni.⁴⁰

Kiemelt helyen foglalkozott az állambiztonság a Parajdon (Praid, szintén Udvarhely vármegye) 1894 májusában született Székely János nyugalmazott rendőralezreddessel is, aki 1922-ben rendőr-segédfelügyelői minőségben kezdte belügyi pályafutását a Budapesti Rendőr-főkapitányságon. 1941 júniusában nevezték ki rendőrfőfelügyelőnek. 1945 márciusában esküt tett az Ideiglenes Nemzetgyűlésre,⁴¹ majd 1945 áprilisában előléptették rendőr alezreddessé. Ahogy Hegyit, Székelyt is az 1948-as politikai fordulat sodorta el, ekkor ugyanis véglegesen nyugállományba sorolták, holott ugyanezen év január 21-én a „demokratikus” rendőrség megszervezésében végzett kiemelkedő érdemeinek köszönhetően megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend ezüst fokozatát, majd csaknem egy hónappal később Rajk László belügyminisztertől a Köztársasági Szolgálati Jel bronz fokozatát.⁴² Akárcsak Paál, Székely is a 82. gyalogezredben szolgált, habár 1915 júniusától 1920 decemberéig olasz hadifogságban raboskodott.⁴³ Székely emiatt le sem tette 1915-ben esedékes vizsgáit, ugyanis már a tanév kezdetén hadi szolgálatba lépett.⁴⁴ Tulajdonosa volt a Károly csapatkeresztnek, 1923-ban vitézi címet, 1942-ben pedig Arany Vitézségi érmet kapott.⁴⁵ Nem csoda, hogy ilyen pedigrével nem sokáig maradhatott aktív állományban, ráadásul 1949 után egy Rajktól kapott kitüntetés se tüntethette fel túl jó fényben a hatalom szemében. 1948 szeptemberében tehát végleg elköszöntek Székelytől, ráadásul 1951-ben ki is telepítették a Mátyás tér 9. szám alatti lakásából a Heves megyei Tarnazsádnányba.⁴⁶

Az utolsóként kiemelt személy némiképp kakukktojás, hiszen – ellentétben a társaság többi tagjával – az egykori asztalos-gyáros Ribárszky Sándor a Kaposvár-

38 == 3.1.9. V-23062. Határozat Paál Ferenc számára történő lakóház és 6 kat. hold mezőgazdasági ingatlan kiutalásáról, 1946. május 24.

39 == A vizsgálóbíró Paál Lajos felsőmindszenti körjegyzőt szabadlábba helyezte. Tovább folyik az eljárás visszaélési ügyben. *Dunántúli Napló*, 1948. május 6. 5.

40 == ÁBTL 3.1.5. O-10848. Javaslat az „Udvarhelyiek” fedőnevű csoport összejövételének bomlasztására, 1959. augusztus 11.

41 == Uo. Székely János esküje. 1945. december 20.

42 == ÁBTL 3.1.9. V-89890. Székely János közszolgálati beosztásainak részletezése, 1945. május 13. Maga Rajk is értesítő volt, és akárcsak Hegyi, illetve Székely, ő is az ottani református kollégiumban tanult. Innen nézve talán nem lehet véletlen Székely kitüntetése.

43 == V-89890. Katonai szolgálatok, 1945. május 13.

44 == Iskolai értesítők, Székelyudvarhely, Református Kollégium, 1914. 56, 75.

45 == ÁBTL 3.1.9. V-89890. Javaslat Székely János nyilvántartásba vételére, 1964. december 28.

46 == ÁBTL 4.1. A-292. Kitelepítettek listája.

tól nem messze található Csökölyön született 1892-ben. Az állambiztonsági szervek információi szerint a fénykorában 70 munkást foglalkoztató bútorgyáros üzemét 1945 után államosították, és 1956-tól asztalosmesterként helyezkedett el.⁴⁷ Személyével nehéz volt zöld ágra vergődnünk, ugyanis az iratokban gyakran Ribárszky, Ribánszky, illetve ezek „i” betűs névváltozataival is hivatkoztak személyére, akiknek egyébként korábban Budapest legkülönbözőbb pontjain, illetve kerületeiben voltak bútorüzlet-helyiségei.

Az állambiztonság által részletesen priorált négy személlyel szemben az 1958 tavaszán azonosított további kilenc taggal feltűnően keveset foglalkoztak a szervek. 1958 áprilisában a csoport tagjai közé sorolták Nemes Sándort (Székelyszentistván, [Ștefănești], Maros-Torda vármegye, 1882), dr. Papp Gézát (Csíkszereda, [Miercurea Ciuc], 1888), Sándor István rendőrfelügyelőt (Székelyandrásfalva, [Săcel,] Udvarhely vármegye, 1894), Nagy Domonkos tanítót, Jakab Dezső pénzügyi tanácsost (Székelyudvarhely, 1894), Márton Dénes pénzügyi titkárt (Székelyudvarhely, 1895), Daróczi Endre volt ügyvédet és Daróczi István volt bírót (Székelyudvarhely, 1876), valamint Farkas Imre mérnököt (Agyagfalva, [Lutița], Udvarhely vármegye, 1894). Egy hónappal később azonban Nagy Domonkost és Daróczi Endrét kivették a névsorból, akik valószínűleg csak ritkán járhattak el az összejövetelekre.⁴⁸ 1958 szeptemberére így csökkent 11 főre a nyilvántartottak létszáma, de mire a bomlasztásra sor került, valamilyen oknál fogva Daróczi István személye is érdektelenné vált a szervek számára.

A csíkszeredai Papp Géza a két világháború között ugyancsak a rendőrség állományában dolgozott, ráadásul 1935 júliusától kezdve rendőrfőkapitány-helyettesi rangban vezette a IV. kerületi kapitányságot.⁴⁹ Az állambiztonsági szervek információi szerint részt vett 1944-ben a kolozsvári zsidóság gettósításában, azonban ezt az információt sem cáfolni, sem pedig megerősíteni nem tudtuk.⁵⁰ Személye először akkor vált érdekessé, amikor 1958. április 25-én berendelték a Budapesti Rendőrfőkapitányságra, ahol kihallgatásnak vetették alá. Megkérdezték tőle, hogy kik és mióta járnak össze a Belvárosi Kávéházban, illetve melyek azok a témák, amiket hétről hétre rendszeresen megtárgyalnak. Papp ekkor tudósított a szerveknek arról is, hogy Budapest más-más pontjain ugyancsak összejárnak az egykori Csík, illetve Háromszék vármegyeiek is.⁵¹ Feltűnő, hogy az első „Pilis” szignálta jelentés nem sokkal később, május 22-én került az ügy dossziéjába. Ez akár lehetett volna csupán

47 = = ÁBTL 3.1.5. O-10848. Javaslat az „Udvarhelyiek” összejövetelének bomlasztására, 1959. február 2.

48 = = ÁBTL 3.1.5. O-10848. Összefoglaló jelentés a Belvárosi Kávéházban tartandó volt horthysta rendőrtiszti összejövetelről, 1958. május 22.

49 = = Személyi hírek. *Belügyi Közlöny*, 1935. július 14. 420.; Az utca rendje, 1936: 27.

50 = = ÁBTL 4.1. A-972/1. Vidéken élő horthysta rendőrtisztek és detektívek.

51 = = ÁBTL 3.1.5. O-10848. Papp Géza tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1958. április 25.

véletlen egybeesés is, az „udvarhelyiek” fedőnevű csoport bomlasztására tett javaslatból azonban kiderül, távolról sem erről volt szó. Először is, Papp nevét kihagyták a csoport tagjainak listájáról, majd a következő bekezdésből megtudható, miért: „...a fenti személyeken kívül még ügynökünk vesz részt az összejövetelen. Neve: Dr. Papp Géza volt horthysta r. főtanácsos.”⁵² Papp neve nem szerepel az ÁBTL hálózati nyilvántartásában (tehát egyértelműen kijelenteni azt, hogy hálózati személy volt, nem lehet), így az asztaltársaságáról jelentő ügynök a későbbiekben is csak „Pilis” néven szerepel majd jelen dolgozatban.



5. kép. Gyülekeznek az asztaltársaság tagjai. A jobb oldali sorban balról: Sándor István, Farkas Imre. Az asztalfőn ülő személy felismerhetetlen⁵³

52 = Uo. Javaslat az „Udvarhelyi” társaság összejöveteleinek realizálására, 1958. szeptember 10.

53 = 3.1.5. ÁBTL O-10848.

= = Az operatív munka kezdeti szakasza

„Az emeleti részen a Felszabadulás tér felé eső ablaknál a társaságot megtaláltam. Emlékezetem szerint 11-en voltak.”⁵⁴

Az udvarhelyiekkel kapcsolatos operatív állambiztonsági munka hozzávetőlegesen másfél évet ölel fel, mely 1958 márciusában kezdődött, és egészen 1959 októberéig húzódott. Az asztaltársaság „felfedezése” tulajdonképpen a balszerencsének vagy talán a véletlenek rendkívül szerencsétlen együtt állásának volt köszönhető, ugyanis a találkozókra rendszeresen ellátogató Sándor István egy olyan ismerősének, Szántó László volt detektívfelügyelőnek számolt be az asztaltársaságukról, akin keresztül az információ hamarosan a már említett „Magyar Mihály” ügynökhöz került. Szántó ráadásul meg is kérdezte az ügynököt, nem kísérné-e el az elkövetkezendő összejövetelre, mely alkalmon „Magyar” tartótisztje kapva kapott, és immáron feladatul adta ügynökének, hogy derítse fel a társaságot, valamint érje el, hogy újra meghívják.⁵⁵ „Magyar” pontosan az utasításnak megfelelően járt el, azonban sem azt nem tudta elérni, hogy az asztalfőn ülő Hegyi székkel kínálja, sem azt, hogy meghívják a következő összejövetelre.⁵⁶ Miután az ügynök csak négy személyt tudott elsőre beazonosítani, a II/5-b. alosztály a – többek között az operatív figyelést végző – II/9. Osztállyal közösen március 21-én több felvételt is készített az asztaltársaságról.⁵⁷ Így történt, hogy kiszúrták a társaság tagjai között beszélgető „Pilis” fedőnevű ügynököt, aki éppen ekkor már nem volt aktív státuszban, ugyanis 1956-ban kizárták a hálózatból. Mielőtt azonban az állambiztonság átadta volna a megfigyelői stafétát „Pilisnek”, 1958. április 11-én egy összefoglaló jelentést írtak vele, mely általánosságban foglalkozott az erdélyi magyarok, illetve a menekültek első világháború utáni repatriálásának történetével.

Az ügynök szerint az 1945 előtti rendőrség tisztikarán belül azért volt olyan magas az erdélyi származásúak aránya, mert Sándor László személyében 1917 és 1918 között a budapesti rendőrfőkapitány is Erdélyből, pontosabban Csíkszentimrérről származott. Nem tudni, hogy „Magyar” erdélyi származású volt-e, de az biztos, hogy a Horthy-korszakban ő is a rendőrség állományában dolgozott, ezért is ismerhette ilyen jól az asztaltársasághoz tartozókat. Az Erdélyből menekülteket Bethlen István miniszterelnök, illetve a Román Királysághoz csatolt területekről repatriált, magasabb beosztást nyert erdélyi politikusok „kitartottjainak” titulálta, akik szavajárásával élve „megjásztották” a hontalant, illetve a menekültet, miközben magukat nagyobb

54 = = Uo. Jelentés a Belvárosi Kávéházban lévő összejövetelről, 1958. március 18.

55 = = Uo. Jelentés Szántó László volt detektívfelügyelőről, 1958. március 11.

56 = = Uo. Jelentés a Belvárosi Kávéházban lévő összejövetelről, 1958. március 18.

57 = = Uo. Jelentés a Belvárosi Kávéházban tartott összejövetel lefotózásáról, 1958. március 22.

hazafinak kiáltották ki a befogadó társadalom tagjainál.⁵⁸ Kétségtelen, hogy egyes menekültek, de közöttük is kifejezetten az erdélyiek körében tetten érhető volt egyfajta sors-, illetve érdekközösség, tevékenységüket pedig bizonyos esetekben valóban igyekeztek összehangolni. Ez a fajta kivételezés azonban főként az Erdélyi Szövetség egykori holdudvarához tartozók között volt megfigyelhető, mely Népies Irodalmi Társaság (NIT) néven egyébiránt a két világháború között is tovább működött, habár neve ellenére nem túl sok érdeklődést mutatott a hazai irodalmi élet iránt. A Sebess Dénes⁵⁹ vezette NIT hosszú ideig fenntartotta szándékát az erdélyi ügyek befolyásolására, és a Bethlen támogatását élvező szervezet később az Erdélybe irányuló pénzügyi támogatások egy jelentős része felett is diszponált.⁶⁰ Ebbe a körbe tartozott többek között Petrichevich Horváth Emil is, akit az 1920 áprilisában életre hívott Országos Menekültügyi Hivatal vezetőjének neveztek ki.⁶¹ A több tíz ezer, befolyásos kapcsolatokkal egyáltalán nem rendelkező menekült számára viszont nem létezett ilyesféle „könnyített” pálya.

Az eddig feltárt források alapján az is egyértelmű, hogy az állam részéről a közigazgatás területén sem beszélhetünk direkt klientúraépítésről, mely a menekülteket, mint egyfajta „lekenyerezett” társadalmi csoportot, előnyösebb pozícióba juttatta volna. A helyi elit évtizedekre visszanyúló családi, illetve politikai kapcsolatait a helyismerettel nem vagy csak alig rendelkező menekülteknek nem állhatott módjukban pár esztendő leforgása alatt feltörni. Az, hogy az 1920-as években sok repatriált került különböző közigazgatási pozíciókba, elsősorban azzal magyarázható, hogy a tisztviselők aránya köreikben meghaladta az 54 százalékot, akiknek az államigazgatáson kívül máshol nem igazán lehetett volna munkát biztosítani.⁶² Ugyanakkor közülük is sokakat megrostált az 1922–23-as esztendőktől foganatosított B-listázás, melynek során legalább 26 ezer, nélkülözhetőnek nyilvánított tisztviselőt kényszernyugdíjaztak.⁶³ Ráadásul a menekülés időpontja éppen egybeesett a rendőrség államosításával, mely felszívta mindezen kádereket.⁶⁴ Ha tehát valóban úgy is történt, ahogy azt „Magyar” tapasztalta, és a rendőrségnél felülreprezentáltak voltak az erdélyi, illetve menekült származásúak, az a kijelentése, miszerint *„majdnem minden hivatalban sok vezető állású erdélyi ember volt, akik a később érkezetteket elhelyez-*

58 == Uo. „Magyar Mihály” fedőnevű ügynök jelentése az erdélyi menekültekről, 1958. április 11.

59 == Korábban ugyancsak Sebess vezette az 1919. szeptember 30-án létrehozott úgynevezett „erdélyi minisztériumot”, habár a Béke-előkészítő Iroda B osztályának szervezetébe betagolt, menekültekkel foglalkozó titkos minisztérium valós politikai irányítója és szervezője mégiscsak Bethlen István volt. Romsics, 2019: 169-170.

60 == Egrý, 2015: 225-226.

61 == MNL OL K. 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1920. április. 14.

62 == Csóti, 2002: 29.

63 == Hajdú, 1980: 31.

64 == Az államosításról részleteiben lásd Androvicz, 2020: 8-39.

ték, engedélyhez juttatták (trafik stb.) és általában anyagilag és társadalmilag felkarolták”, mindenképpen túlzó, illetve általánosító, egyben meglehetősen rosszindulatú volt.⁶⁵ Számos Erdélyből áttelepült politikus került az 1920-as években fontosabb közigazgatási pozícióba, ugyanakkor a 450 ezer menekült közül ez csak egy rendkívül szűk réteget érintett, repatriálók tízezreinek kellett végigszenvedni a menekült-lét keserves stációt.⁶⁶

Az „udvarhelyiek” csoportja éppen egy olyan időszakban jelent meg az állambiztonság célkeresztjében, amikor a magát restaurálni igyekvő diktatúra erőszakszervezetei mindenhol az „ellenforradalom” újjáéledésétől tartottak, és mindenhol ellenséget láttak. Pedig az asztaltársaság tagjainak kora, valamint a konspiráció teljes hiánya egyértelművé tette, hogy az alig egy tucat egykori rendőr, illetve katona szinte semmiféle veszélyt nem jelenthetett a kommunista hatalomra. Az elnyomó rezsim paranoid reflexei mindennek ellenére nem tűrhetek meg egy ilyesfajta „ellenzéki” társaságot a forradalom utáni Budapesten.

Mindez természetesen nem volt véletlen. A hivatásos katonatisztek, arisztokraták, egykori kormánytagok, továbbá azok, akik bármilyen módon azonosulni tudtak a két világháború közötti politikai rendszerrel az 1945 utáni világban, kitüntetett helyet foglaltak el a hatalmi gépezet szemében; Rainer M. János szavaival élve: „a szociális diszkrimináció és a politikai stigmatizáció [...] erőteljesen érvényesült velük szemben”.⁶⁷ A „horthysta” erőszakszervezetek egykori tagjai egészen az 1960-as évekig ott szerepeltek a nevesített ellenséges csoportok között. Asztaltársaságaiknak 1956 utáni fő állambiztonsági kezelési módszere a bomlasztás lett. Az „udvarhelyiekhez” hasonló csoportokon keresztül az állambiztonság tisztjei ráadásul sikeresen felmérhették a fennmaradt kapcsolati hálókat, miközben keresték a prekoncepciókat alátámasztó megnyilvánulásokat, eseményeket. A kávéházakban összeülő asztaltársaságok vagy csupán magánlakásokon kártyapartikat, beszélgetéseket tartó csoportok megfigyelésére, illetve manipulálására külön módszereket dolgoztak ki, melyeket igyekeztek folyamatosan finomítani, tökéletesíteni. Mindazonáltal jelentős különbség volt mindez az 1956 előtti időkhöz képest, hiszen az operatív munka, majd a bomlasztás során a belső elhárításnak immáron a „szocialista törvényesség” keretein belül kellett tevékenykednie.⁶⁸ Az állambiztonsági munka ezen új fázisát 1957 decemberétől számíthatjuk: ahogy azt az „udvarhelyiekkel” kapcsolatos operatív munka során láthatjuk, ettől kezdve sokkal inkább a titkosszolgálati módszerek kerültek előtérbe, szemben a korábban megszokott nyílt rendőri intézkedésekkel.⁶⁹

65 == ÁBTL 3.1.5. O-10848. „Magyar Mihály” fedőnevű ügynök jelentése az erdélyi menekültekről, 1958. április 11.

66 == A menekültek számáról bővebben lásd Koloh, 2020.

67 == Rainer M., 2018: 154.

68 == Tabajdi, 2019: 108-112.

69 == Tabajdi, 2023: 93.

= = = „Pilis”

„A volt horthysta rendőrtisztek »udvarhelyiek« néven egy asztaltársaságot alakítottak, melynek tagjai volt r. főtisztekből, volt horthysta katonatisztekből, gyártulajdonosból és más intellektuel egyénekből tevődik össze.”⁷⁰

Miután részben az „udvarhelyiek” bizalmatlanságának következtében „Magyar Mihály” mélyebb felderítésre alkalmatlanná vált, 1958. május 9-étől „Pilist” állították az operatív munka élére, aki rendszeresen beszámolt az asztaltársaság összejöveteleiről. A jelentések szerint a beszélgetések alkalmával gyakorta szó esett mind teljesen általános, mindennapi témákról (magas ingatlanárak, lakáshiány, magas beszerzési árak), mind a világpolitika vagy éppen a hazai történések legfontosabb eseményeiről. Nem meglepő, hogy az Erdélybe való hazautazás kérdése rendszeresen visszatérő motívuma volt az összejöveteleknek, melyek során gyakran panaszkodtak az útlevelkiadás hosszadalmas ügymenetére, illetve a megszerzésének nehézségeire.⁷¹ Rögtön a második alkalommal „Pilisnek” jelentést kellett adnia a szervek által „főkolomposoknak” titulált négyesről.⁷² Noha elmondása szerint az ügynök nem ismerte Paál Ferencet, Hegyivel és Székellyel viszont egykoron közvetlen munkakapcsolatban volt. Az ügynök szerint Hegyi kiemelkedő képességű jogásznak számított, azonban nem tudott tehetségének megfelelően érvényesülni, ugyanis felesége zsidó származású volt. Hasonló cipőben járt Székely is, aki miután ugyancsak zsidó származású nőt vett feleségül, lemondott vitézi címéről.⁷³ A jelentéseiben „Pilis” nem indokolta meg, hogy miért befolyásolta negatívan a két rendőrtiszt karrierjét feleségeik zsidó származása, talán mert ez a két világháború közötti időszakban evidenciának számított. Ugyanakkor az ÁBTL iratanyagai között létezik Székellyel és feleségével kapcsolatos forrás. Tallián József rendőr törzsfelügyelő 1945. júniusi kihallgatása során azt vallotta Székelyről, hogy 1944. március 19. és október 17. között vitézségi érme miatt maradhatott szolgálatban, „*habár felesége zsidó származású volt*”.⁷⁴

Az egyik legfontosabb külpolitikai esemény, amely az asztaltársaságot 1958 késő tavaszán jelentősen foglalkoztatta, a francia Negyedik Köztársaság bukása, majd

70 = = ÁBTL 3.1.5. O-10848. Javaslat előzetes ellenőrző csoport dosszié nyitására, 1958. augusztus 13.

71 = = Uo. Jelentés az „Udvarhelyiek” asztaltársaság összejöveteléről, 1958. május 22.

72 = = Uo.

73 = = Uo. Jelentés az „Udvarhelyiek” fedőnevű asztaltársaságról, 1958. június 4. A vitézi címre pályázóknak nemcsak saját maguk, de feleségük keresztlevelét vagy születési anyakönyvi kivonatát is be kellett mutatni, azaz gyakorlatilag meg kellett vallani, hogy az illető vagy felesége zsidó származású-e. Nősülés esetén a házassági engedélyt a Vitézi Szék adhatta meg, amikor hasonló okmányokat kellett felmutatni a jövődöbeliről. A *Vitézi Rend kis kátéja*, 1934: 33, 66–67.

74 = = ÁBTL 3.1.9. V-146151. Tallián József kihallgatási jegyzőkönyve, 1945. június 6.

Charles de Gaulle visszahívása volt az elnöki székbe. De Gaulle két feltétellel vállalta az újabb megbízatást: fél év rendkívüli hatalmat kért, mely idő alatt új alkotmányt kívánt kidolgozni. Kormányát végül 1958. június 1-jén iktatták be a Nemzetgyűlésben. Az „udvarhelyiek” május 30-án tárgyalták meg a francia helyzetet, a megjelentek egyértelműen úgy vélték, hogy de Gaulle megválasztása elkerülhetetlen, habár fontosnak tartották megvárni a Német Szövetségi Köztársaság reakcióját is. Jól érzékelték, hogy a változások hatással lehetnek a franciák NATO-tagságára is, azonban – már-már túlzott visszafogottsággal – óvakodtak messzemenő következtetéseket levonni, hiszen „Pilis” szerint konszenzus uralkodott az idős székely urak között, miszerint nem jelenthetnek ki semmi biztosat, amíg de Gaulle programját meg nem ismerik.⁷⁵



6. kép: Középen Paál Ferenc arca egyértelműen felismerhető⁷⁶

Nem sokkal később azonban a belpolitika felé terelődött a beszélgetések iránya: 1958. június 15-én kötél általi halálra ítélték Nagy Imrét, majd június 16-án hajnal-

75 == ÁBTL 3.1.5. O-10848. Jelentés az „Udvarhelyiek” fedőnevű asztaltársaságról, 1958. június 3.

76 == 3.1.5. ÁBTL O-10848.

ban a Budapesti Fegyház és Börtön udvarán Maléter Pállal, illetve Gimes Miklóssal együtt kivégezték. Az elkerülhetetlen kérdést, hogy mint szakavatott jogász mit szól a Nagy Imre-ügyben hozott ítélethez, Jakab Dezső szegezte Hegyinek, akinek válaszból feltétlen érdemes pár sort idézni: „*Jogi szempontból nehéz állást foglalni, mert az ítélet alapját képező bizonyítást az ítélet nem sorolja fel. Ismeretlen a tanúvallomások lényege és bizonyító ereje. Egészen szokatlan, hogy a hivatalos nyilatkozat, illetve a kiadott hivatalos közlemény nem tartalmazza a megtartott tárgyalás helyét, sem időpontját, se a kihallgatott tanúk névsorát. Ily körülmények között nem lehet jogi szempontból állást foglalni. El kell fogadni az ítélet tényét és annak végrehajtását.*”⁷⁷ Hiába volt elmarasztaló éle a jól keretezett véleménynek a koncepciók eljárással kapcsolatban („*ismeretlen a tanúvallomások lényege*”, „*az ítélet alapját képező bizonyítást az ítélet nem sorolja fel*”), mégis kissé különösen hat, hogy egy baráti társaságban (mintha csak tudatában lett volna annak, hogy megfigyelik), Hegyi ezeket a gondolatokat valóban ilyen diplomatikus köntösbe bújtatta volna, mint ahogy azt „Pilis” jelentésében megvilágította.

Egy olyan képzett, évtizedes tapasztalattal rendelkező jogász, mint Hegyi, feltételezhetően messzemenően felháborodott volna Nagy Imre koncepciók perének, illetve ítéletének hallatán, mely eljárás gyakorlatilag megcsúfolása volt minden természetes jogérzéknek, és nélkülözött minden józan megfontolást (habár maga a per természetesen Kádár hatalmi, józan megfontolásától nem volt mentes).⁷⁸ Hasonlóan különösnek hatnak egyébiránt a tartózkodó, tapintatos álláspontok a de Gaulle-féle téma megtárgyalása során is. Visszafogott, jól átgondolt kijelentések, trágár, súlyos sértések vagy utalások mellőzése. Élhetünk a gyanúperrel, miszerint „Pilis” nem túl szívesen vállalta a jelentések írását egykori kollégáiról, barátairól, aminek köszönhetően az asztaltársaság által megtárgyalt témákat ritkán bontotta ki a fentebb bemutatott terjedelemtől bővebben. Számtalanszor igyekezett olyan kibúvóknak tűnhető okokkal magyarázni jelentéseinek információszegénységét, mint hogy a tagok félórai időzés után távoztak, vagy hogy túl nagy volt a zsivaj a kávézóban, így nem lehetett érteni a másik szavát, illetve sajnálatos módon a zsúfolt asztalok között alig volt hely, emiatt a társaság hamar szétszóródott.⁷⁹ Mindez hamarosan „Pilis” tartó-tisztjének is feltűnt, aki úgy vélekedett, hogy ügynöke nem adja vissza élethűen az elhangzott kijelentéseket, illetve véleményeket, és „*mint jogot végzett egyén igyekszik jogi szempontból megfoghatatlanná tenni az elhangzott kijelentéseket és véleményeket*”.⁸⁰ Az alapvető probléma azonban az, hogy nem tudhatjuk, valójában mi hangzott el a kávéházban, hiszen a beszélgetéseket kizárólag „Pilis” jelentései nyomán tudjuk

77 = = Uo. Jelentés az „Udvarhelyiek” fedőnevű asztaltársaságáról, 1958. június 28.

78 = = Rainer M., 2008: 108.

79 = = ÁBTL 3.1.5. 0-10848. Jelentés az „Udvarhelyiek” fedőnevű asztaltársaságról, 1958. június 3.

80 = = Uo. Jelentés az „Udvarhelyiek” fedőnevű asztaltársaságáról, 1958. július 2.

rekonstruálni. Nem szabad viszont abba a hibába sem beleesni, hogy az állambiztonsági szervek fejével kezdünk el gondolkodni. Az ő paranoid felfogásuk szerint feltételezhetően mindezen indokok valóban kibúvóknak tűnhettek, miközben egy baráti társaság tagjai kötetlenül beszélgetnek, ami azzal jár, hogy adott esetben egymás szavába váganak, felállnak, elmennek, visszajönnek stb.

Nagyon valószínű, hogy az adott esetben pressziós alapon beszervezett „Pilis” maga szelektált az asztaltársaságban elhangzott vélemények között, ezzel is igyekezvén meggátolni, hogy egykori munkatársaival kapcsolatban valami terhelőt áruljon el az állambiztonság számára. Persze végső soron még az is megeshet, hogy valóban csak ilyen felületes mélységben beszéltek át témákat a találkozó alkalmával, és „Pilis” pont annyit jelentett, amennyi a számára rendelkező információk alapján lehetséges volt. A legfurcsábbban mégis „Pilis” azon kijelentései hatnak, amikor azt próbálja tartóztatni tudtára adni, hogy azért nem sikerült a megfelelő információkat kicsikarnia az asztaltársaság tagjaitól, mert őket csak felületesen vagy alig ismeri, holott nagy részüikkel az 1920-as évektől kezdődően kollegiális kapcsolatban állt, de legkésőbb 1956-tól kezdve heti szinten találkozott a Belvárosi Kávézóban vagy a Várkert Kioszkban.⁸¹

Erdélyről, a Székelyföldről, illetve a szűkebben vett udvarhelyi térségről, amely ekkor a Magyar Autonóm Tartomány (MAT) részeként illeszkedett a román közigazgatásba, meglehetősen kevés szó esik az „udvarhelyiek” dossziéjába került anyagokban. Azt tudjuk, hogy az asztaltársaság tagjai közül többen jártak otthon a róluk készült jelentések időszakában, köztük például Nemes Sándor, aki be is számolt a székelyföldi tapasztalatairól. Nemes a romániai közállapotokat a hazaihoz hasonlóan tartotta, azonban a megélhetést, illetve az élelmezést (hús és kenyér tekintetében) kint gyengébbnek látta. A közlekedést jónak és pontosnak találta, ugyanakkor megállapította, hogy a román adóterhek magasabbak, mint a hazaiak.⁸²

Ugyancsak megvitatták a Magyarország és Románia között 1958 októberében megkötött és 1959. május 6-án az 1959. évi 19. számú törvényerejű rendelettel kihirdetett egyezményt, mely szerint a két ország állampolgárai a másik állam területén személyi és vagyoni tekintetben ugyanolyan jogvédelemben kellett részesüljenek, mint azok saját állampolgárai.⁸³ A korszak egyik legfontosabb szerződése volt ez Budapest és Bukarest között, melynek lényeges állambiztonsági vonatkozásai is voltak: a szerződés II. fejezetének 57–77. cikkelyei foglalkoztak ugyanis a két országra vonatkozó kiadatási kötelezettségekkel, melyek paragrafusai kimondták, hogy a felek a területükön tartózkodó személyeket meghatározott feltételek mellett, kérelemre, büntetőeljárás lefolytatására, illetve büntetés végrehajtása céljából kölcsönösen

81 == Uo. Jelentés az „Udvarhelyiek” fedőnevű asztaltársaságról, 1958. június 4.

82 == ÁBTL 3.1.5. O-10848. Jelentés az „Udvarhelyiek” fedőnevű asztaltársaságáról, 1958. augusztus 1.

83 == A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1959. évi 19. számú törvényerejű rendelete. *Magyar Közlöny*, 1959. május 6. 1.

kiadják.⁸⁴ Az 1959. július 4-i jelentés szerint az asztaltársaságban vita alakult ki a szerződés azon cikkelyeiről, melyek az állampolgárok vagyoni és örökösödési jogait szabályozták, azonban többet „Pilistől” ezúttal sem tudunk meg, aki rögvest hozzá is tette, hogy a szóban forgó találkozón „politikai téma nem volt”.⁸⁵ Mégis, ezek az apró foszlányok is meglehetősen értékesek, ugyanis megmutatják, hogy az asztaltársaság tagjai kiemelt figyelemmel kísérték szűkebb pátriájuk sorsát, ráadásul nem elégedtek meg a *Népszabadság* vagy a *Magyar Nemzet* sablonos beszámolóival, hiszen ők maguk is a hivatalos lapból tájékozódtak, azaz a rendelet eredeti szövegét olvasták először.⁸⁶



7. kép: Vitáznak az „udvarhelyiek”. Az asztalfőn talán Ribárszky Sándor ül⁸⁷

84 == Jánosi, 2017: 94.

85 == ÁBTL 3.1.5. O-10848. Jelentés az „Udvarhelyiek” fedőnevű asztaltársaságáról, 1959. július 4.

86 == Közlemény a magyar–román jogszerződés hatálybalépéséről. *Népszabadság*, 1959. május 7. 3.

87 == 3.1.5. ÁBTL O-10848.

== A bomlasztás⁸⁸

„Tekintettel arra, hogy az összejövétel fennmaradása ebben az összetételében káros a népidemokratikus rendszerre, javaslom a csoport bomlasztását.”⁸⁹

Habár már 1958 júniusában felvetődött Hegyi, Paál, illetve Székely őrizetbevételének ötlete, az asztaltársaság bomlasztására csak 1959 februárjában tették meg az első konkrét intézkedéseket. Papp Béla főhadnagy („Pilis” tartótisztje) javaslata szerint a legaktívabb, illetve a csoportot létrehozó személyek (Hegyi, Papp, Székely és Ribárszky) kihallgatásuk után rendőrhatalósági felügyelet alá kerültek volna, a többiek pedig kihallgatásuk után rendőri figyelmeztetésben tervezték részesíteni. Papp felettesei alapvetően rendben találták a javaslatot, azonban felhívták a főhadnagy figyelmét arra, hogy miután a jelentések alapján demokráciaellenes kijelentések elhangzását nem tudják bizonyítani, továbbá figyelemmel az asztaltársaság tagjainak meglehetősen hajlott korára, a bírósági eljárást nem találnák szerencsésnek és célravezetőnek.⁹⁰ Egymás között ezzel tulajdonképpen elismerték, hogy az „udvarhelyiek” semmi illegális cselekményt nem követtek el, egyszerűen arról volt szó, hogy az állambiztonsági szerveknek az „udvarhelyiek” számukra „ellenséges” csoportjával mihamarabb kezdeniük kellett valamit (bomlasztás, figyelmeztetés). Sokat elárulnak a rendszer, illetve a fogaskerekek működéséért felelős személyek cinizmusáról, hideg célszerűségi szempontjairól Hollós Ervin⁹¹ ezredes osztályvezető Papp közvetlen feletteséhez, Czvetkovics László⁹² alosztályvezető őrnagyhoz intézett sorai: *„...javaslom úgy csinálni – tekintettel arra, hogy öregekről van szó, – hogy gyermekeik vagy sógorok, unokák jelenlétében végezzük a figyelmeztetést, hogy vigyáz-*

88 == A hasonló fogalmak, illetve a kádári állambiztonsági módszertan megértéséhez lásd Tabajdi, 2019.

89 == ÁBTL 3.1.5. O-10848. Javaslat az „Udvarhelyiek” összejövételének bomlasztására, 1959. február 2.

90 == Uo.

91 == Hollós Ervin (1923-2008): 1937 végétől vett részt az ifjúsági mozgalomban, egy évvel később pedig már a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tagja. 1945-től elsőként a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) budapesti titkára, később hasonló pozíciót tölt be az MKP, illetve az MDP ifjúsági szervezeteiben. 1956 novemberében személyesen Kádár János kérésére került a BM állományába, a belső reakció elleni elhárító osztály vezetőjeként részt vett a megtorlásokban. 1957. május 3-án nevezték ki a BM II/5. Osztály élére, mely pozícióban 1962 júliusáig tevékenykedett. Takács, 2010: 6.

92 == Czvetkovicsot, aki már 1956 előtt is a belsőreakció-elhárításnál szolgált, a „hor-thysta” erőszakszervezetekkel, illetve az egykori fegyveres testületekkel foglalkozó II/5-b. alosztályt vezette. 1959 novemberében nyelvtudásának köszönhetően a hírszerzéshez helyezték át (Takács, 2010: 8.), így az „udvarhelyiek” csoportjának bomlasztási folyamatát még éppen le tudta vezényelni.

zának az öregükre, mert legközelebb komolyabb baj is lehet. [...] Ezzel azt a célt érnénk el, hogy bizonyos polgári értelmiségi társaságokban a mi lojális magatartásunkat szélesebb körben ismertetnék, hogy még ezek felé is így járunk el.”⁹³ A konkrét cél tehát többirányú volt: az asztaltársaság tagjainak megalázása, illetve példastatuálás más hasonlóan gondolkozó személyek, csoportok felé, miközben igyekeztek hangsúlyozni a rezsim „jóindulatát” is. Hol itt a diktatúra, mikor a székely öregurakat nem csukják börtönbe, nem hurcolják meg, csak úgymond meglapogatják a vállukat, gyerekeik, hozzátartozóik vállát?

Egyes beosztottak azonban arra panaszkodtak, hogy az asztaltársaság idős tagjainak családja javarészt Erdélyben él, sokuk nőtlen, ezért meglehetősen nehéz rokonokat összegyűjteni a rendőrségi figyelmeztetéshez. Erre Czvetkovics saját kezű üzenetben dorgálta meg beosztottjait: „...nem hiszem, hogy a csoport 9 tagjának egyetlen közeli rokona, hozzátartozója ne élne Bpsten. [...] Eszerint valamennyi nőtlen és gyermektelen lenne?” Ugyancsak az alosztályvezető ötlete volt az is, hogy az illetők figyelmeztetéséről értesítsék a munkahelyeiket is, és habár nem tartotta szükségesnek az asztaltársaság figyelmeztetésben részesítendő tagjainak elbocsátását, de azokat, akik eddig könnyebb munkát végeztek (például raktárosi pozícióban), le kívánta váltatni „kivételezett” pozíciójukról.⁹⁴ A bomlasztást szervező állambiztonsági tisztek nem is igazán igyekeztek komolyabb érvekkel alátámasztani az akció szükségességét, mindössze az asztaltársaság külpolitikát érintő beszédtemáit emelték ki, ugyanis szerintük az „udvarhelyiek” ezektől a folyamatoktól reméltek egyfajta belpolitikai fordulatot, mely hipotézist igazából semmilyen kézzelfogható bizonyítékkal nem tudták alátámasztani („...a társaság az összejövelelek alkalmával a saját szemögyükből ellenségesen értékeli a nemzetközi helyzetet”).⁹⁵

Az már-már a mulattató kategóriába tartozik, hogy az állambiztonság szerint az „udvarhelyiek” szántsándékkal a ledöntött Apponyi-szoborral szemben szervezték találkozóikat, mintegy ezzel is deklarálva a meg nem szűnt hűségüket az 1945 előtti politikai rendszerhez. 1959. szeptember 8-án végül kilenc fő (Hegyi Sándor, Székely János, Paál Ferenc, Ribárszky Sándor, Nemes Sándor, Sándor István, Jakab Dezső, Márton Dénes, Farkas Imre) figyelmeztetésben részesítéséről döntöttek, ezzel egy időben az előzetes ellenőrző dossziét csoport dossziévé minősítették át.⁹⁶ Talán nem mellékes, hogy Papp Gézának már ekkor sem szerepelt a neve a felsorolt udvarhelyiek között. Miután Paálnak, illetve Farkas Imrének külföldi rokonai is

93 == ÁBTL 3.1.5. O-10848. Javaslat az „Udvarhelyiek” összejövetelének bomlasztására, 1959. február 2.

94 == Uo. Javaslat az „Udvarhelyiek” fedőnevű csoport összejöveteleinek bomlasztására, 1959. május 5.

95 == Uo. Javaslat az „Udvarhelyiek” fedőnevű csoport összejöveteleinek bomlasztására, 1959. augusztus 11.

96 == Uo. Javaslat az „Udvarhelyiek” fedőnevű előzetes ellenőrző dosszié átminősítésére, 1959. szeptember 8.

voltak, személyeikkel a továbbiakban is foglalkozni kívántak egy esetleges külföldi felderítő munkára való beszerzés keretein belül. „Pilis” szolgálataira a továbbiakban nem tartottak igényt, ezért őt is figyelmeztetésben tervezték részesíteni, melyel egyben a kivonása is megtörtént volna a társaságból. A bomlasztást az v. kerületi Rendőrkapitányságon tervezték végrehajtani, ahová többek között beidézték Paál Ferenc egyik lányát, Nemes Sándor testvérét, Sándor István sógorát, Márton Dénes lányát, illetve Farkas Imre 18 évvel fiatalabb feleségét.⁹⁷

Az immáron nyílt rendőri eljárás végrehajtására végül 1959. október 27-én került sor, amikor is mind a kilenc beidézett személyt kihallgatták, majd nyolcukat rendőri figyelmeztetésben részesítették. A sablonszerű indoklásban a következő bűnlajstrom szerepelt: az összejöveleken résztvevők a népi demokratikus állammal szemben ellenségesen értékelték a kül-, illetve belpolitikai folyamatokat, miközben a valóságnak nem megfelelő kijelentéseket tettek, amivel „megvalósították” a valótlan hírek terjesztését. A Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztálya emiatt eljárást indított, az ügyet vádemelés céljából átadhatnák az ügyészségnek, de tekintettel a résztvevők idős korára, lehetőséget adnak magatartásuk megváltoztatására, és nevelő célzattal (!) „csak” szigorú rendőri figyelmeztetésben részesítik az asztaltársaság tagjait, akikkel megígértették, hogy kapcsolatukat volt kollégáikkal, barátaikkal megszakítják, és megszüntetik az ilyen típusú összejövelekre való eljárást. Egyedül Nemes Sándor „úszta meg” a rendőri figyelmeztetést, akit csak szóban intettek meg, tekintettel arra, hogy ő egészen 1950-ig a rendőrség állományában maradt és nyugdíját is a Belügyminisztérium folyósította számára. Viszont az ő lányának a figyelmét is felhívták arra, hogy vigyázzon jobban az édesapjára, nehogy máskor is „ellenséges” személyek társaságába sodródjon.⁹⁸ Az „udvarhelyiek” fedőnevű csoport dossziét 1960. március 28-án lezárták, és irattározás céljából megküldték a II/II. (Nyilvántartó) Osztálynak.

= = = Összefoglalás

„Az összejöveleken általában a régmúlt idők eseményeit szoktuk megtárgyalni. Régi erdélyi emlékeket.”⁹⁹

A menekültkutatás egyik legnagyobb kihívást jelentő feladata az 1918 után repatriálók utóéletének kutatása. Ezzel kapcsolatban már a két világháború közötti időszakból is csak meglehetősen korlátozott mennyiségű forrás áll rendelkezésre, pedig ekkor még számos regionális kötődésű menekült társadalmi szervezet, illetve egye-

97 = = Uo. Javaslat az „Udvarhelyiek” fedőnevű csoport összejöveleinek bomlasztására, 1959. augusztus 11.

98 = = Uo. Jelentés az „Udvarhelyiek” fedőnevű csoport bomlasztásáról, 1960. március 28.

99 = = Uo. Papp Géza tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1958. április 25.

sület létezett. Miután azonban 1945 után a több száz ezer menekült története tabu-témává vált, egyfelől megszűntek a sajtó nyilvánossága által biztosított felületek, másrészt az ideológiai légkör radikális változásával a találkozók megszervezése, illetve látogatása egyenesen a veszélyes tevékenység kategóriájába sorolódott. Éppen ezért kiemelkedően fontos az udvarhelyiek története, mely rámutat arra a tényre, miszerint az idősebb generációk még a politikailag nehezebb időszakokban is igyekeztek emlékezni, kapcsolatokat ápolni az egyazon régióból elszármazottakkal. Habár az asztaltársaság magját az 1945 előtti rendőrségen együtt szolgáló egykori kollégák alkották, csatlakoztak hozzájuk más értelmiségiek is, bírók, tanítók vagy ügyvédek. Ugyanakkor ahhoz, hogy az udvarhelyiek emlékezési formáit komolyabb elemzésnek vessük alá, a jelentésekben nem jelenik meg elég kézzelfogható információ. Éppen ezért nem lehetséges megállapítani, hogy a résztvevők milyen Erdély-, illetve Székelyföld-képet alakítottak közel negyven év távlatában, de az emlékezés rituális jellegéről sem tudunk meg sokkal többet annál, mint hogy a szűkebb pártia 1950-es évekbeli helyzete rendszeres témája volt az összejöveteleknek. Ez azonban semmit sem von le a dosszié forrásértékéből, mely minden szempontból egyedülálló jelentőséggel bír a menekültkutatók szempontjából.

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.5. Operatív dossziék

O-10848. „Udvarhelyiek”

O-16608/108. Juhász Álmos

3.1.2. Munka dossziék

M-20801. „Kis Júlia”

M-30957/1. „Varga Gyula”

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-89890. Maagassy Mayer Antal és társa

V-146151. Vegyes ellenséges kategória

V-23062. Dr Paál Ferenc

4.1. A-dossziék

A-292. Budapestről Pest és Heves megyébe kitelepítettek listája

A-972/1. Vidéken élő volt horthysta rendőrtisztek és detektívek

(Nógrád–Zala)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek

=== Hivatkozott irodalom ===

Ablonczy, 2010

Ablonczy Balázs: Legitimitás és mítosz között. A két világháború közötti magyarországi menekült egyesületek emlékezetmintázatainak lehetséges tipológiája. *Limes*, 4. sz. 57–68.

Ablonczy–Koloh–Bátorfy, 2023

Ablonczy Balázs – Koloh Gábor – Bátorfy Attila: Lutheránus háló? Szepesi menekültek a trianoni Magyarországon. <https://atlo.team/lutheranus-halo/?fbclid=IwAR2viOZ1anrgP4RDoMZfThfG9pWUDweewZDPQvhzpx8PQWQxM3OaI4dHnnc> (utolsó letöltés: 2024. április 7.).

Ablonczy (szerk.), 2011

Ablonczy Balázs: Lesz még kikelet a Szepesség felett. In *Nyombiztosítás. Letűnt magyarok. Kisebbség- és művelődéstörténeti tanulmányok*. Szerkesztette: Ablonczy Balázs. Kalligram, Pozsony. 122–159.

Androvicz, 2020

Androvicz Gábor: A rendőrség államosításának folyamata. In *Megvalósult szükségyszerűség. Az állami rendőrség megszervezése*. (Rendészettörténeti tanulmányok, 3.) Szerkesztette: Jámbor Orsolya Ilona – Tarján G. Gábor. Rendőrség Tudományos Tanácsa, Budapest. 8–38.

A Vitézi Rend kis kátéja, 1934

A Vitézi Rend kis kátéja. Országos Vitézi Szék, Budapest.

Az utca rendje, 1936

Az utca rendje. A Budapesti M. Kir. Államrendőrség Hivatalainak útmutatója. Budapest.

Bárdi, 2008

Bárdi Nándor: Magyarország és a határon túli magyarok (1948–1989). In *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Szerkesztette: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László. Gondolat, Budapest. 296–305.

Bereményi, 2016

Bereményi Géza: *Versék*. Magvető, Budapest.

Cseh, 1999

Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti

- vázlata, 1945–1990. In *A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*.
Szerkesztette: Gyarmati György. Történeti Hivatal, Budapest. 73–91.
- Csóti, 2002
Csóti Csaba: A menekült köztisztviselők társadalmi integrációjának keretei 1918–1924 között. *Limes*, 2. sz. 25–40.
- Egry, 2015
Egry Gábor: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségi nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944*. Napvilág, Budapest.
- Földes, 2007
Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Napvilág, Budapest.
- Hajdú, 1980
Hajdú Tibor: Az értelmiség számszerű gyarapodásának következményei az első világháború előtt és után. *Valóság*, 7. sz. 21–34.
- Mócsy, 1983
Mócsy István I.: *The Uprooted: Hungarian Refugees and Their Impact on Hungary's Domestic Politics, 1918–1921*. Columbia University Press, New York.
- Iskolai értesítők, Kolozsvár, Református Kollégium, 1913
A kolozsvári Református Kollégium iskolai értesítője. Lyceum Nyomda, Kolozsvár.
- Iskolai értesítők, Székelyudvarhely, Református Kollégium, 1914
A székelyudvarhelyi Református Kollégium értesítője az 1914–1915-ik iskolai évről. Szerkesztette: Bíró Sándor. Becsek D. Fia, Székelyudvarhely.
- Jánosi, 2017
Jánosi Csongor: A magyar–román belügyi és állambiztonsági kapcsolatok 1955–1965 között. *Pro Minoritate*, 2. sz. 86–125.
- Karsai, 2005
Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és -rendeletek, 1920–1944. In *A Holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Szerkesztette: Molnár Judit. Balassi, Budapest. 140–163.

Kelemen, 1931

Kelemen Béla: *A cs. és kir. 82. székely gyalogezred története 1883–1919.*

Az ezred tisztikarának kiadása, Budapest.

Kollár, 2023

Kollár János Miklós: Menekülés, határátlépés. Menekült történetek az 1530/1944. sz. miniszterelnöki rendelet következtében keletkezett mentesítési kérelmek alapján. *Clio Műhelytanulmányok*, 3. sz. 1–49.

Koloh, 2020

Koloh Gábor: A trianoni menekültek száma. In *Úton. Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után.* Szerkesztette: Ablonczy Balázs. MTA BTK TTI, Budapest. 11–22.

Pócs, 2022

Pócs Nándor: *Varjúsereg. Kováts Tivadar és a magyar fajvédelem láthatatlan útjai.* Kronosz, Pécs–Budapest.

Rainer M., 2008

Rainer M. János: A kihallgatósobától a vesztőhelyig. In *Aper: Nagy Imre és társai, 1958, 1989.* Szerkesztette: Dornbach Alajos – Kende Péter – Rainer M. János – Somlai Katalin. 1956-os Intézet, Budapest. 63–120.

Rainer M., 2018

Rainer M. János: *Századosok.* Osiris, Budapest.

Romsics, 2019

Romsics Gnác: *Bethlen István.* Helikon, Budapest.

Szász (szerk.), 1988

Szász Zoltán: *Erdély története.* 3. köt. *1830-tól napjainkig.* Akadémiai, Budapest.

Szekér, 2019

Szekér Nóra: Vasdényey István, a kistarcsai táborparancsnok embermentő tevékenysége. *Betekintő*, 1. sz. 58–79.

Szűts, 2010

Szűts István Gergely: Sikerek, kompromisszumok és kudarcok a felvidéki menekültek integrációs folyamataiban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 4. sz. 3–24.

Szűts, 2012

Szűts István Gergely: A szepesi menekültek sajtója 1920 és 1944 között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 1. sz. 23–34.

Tabajdi, 2019

Tabajdi Gábor: *Bomlasztás. Kádár János és a III/III*. Jaffa, Budapest.

Tabajdi, 2023

Tabajdi Gábor: *A BM III/III. Csoportfőnökség belső történetei*. Jaffa, Budapest.

Takács, 2010

Takács Tibor: A belső reakció elleni elhárító osztály, 1956–1962. Szervezettörténeti vázlat. *Betekintő*, 3. sz. 1–15.

Ungváry, 2020

Ungváry Krisztián: *Horthy Miklós. A kormányzó felelőssége 1920–1944*. Jaffa, Budapest.

==== Sajtó ====

Alkotmány, 1914

Belügyi Közlöny, 1935

Budapesti Közlöny, 1943

Dunántúli Napló, 1948

Esti Kurír, 1930

Honvédségi Közlöny, 1920–1943

Magyar Közlöny, 1959

Magyar Rendőr, 1939

Nemzeti Újság, 1944

Népszabadság, 1959

Pesti Hírlap, 1943

Kulcsszavak

=====

Kádár-korszak, titkos állambiztonsági eszközök és módszerek

/ A Round Table Group in the Shadow of the Pulled down Statue of Apponyi /

From the very beginning of the First World War, thousands of refugees crossed the continent because of war-time hostilities. The Hungarian refugee crisis which began in the autumn of 1918 was part of a period of general migratory pressures that lasted until the mid-twenties. Current research suggests that following the collapse of the Austro-Hungarian Monarchy and the Hungarian Kingdom, almost half a million Hungarians were forced to flee from areas which had been occupied by the successor states of the Monarchy. The present paper aims to present what happened to these refugees after 1945, in the era of the party state. Based on documents of the Historical Archives of the State Security Services (ÁBTL), the records of state security investigations and secret reports, it is clearly visible that even in the sixties, refugees carefully maintained their relations in the form of informal round table groups all over Budapest. However, these gatherings were not condoned by State Security Services, and their objective was to eliminate them as soon as possible.



Budapest VIII. II. János Pál pápa (Köztársaság) tér.
Az ellenforradalom mártírjainak emlékműve (id. Kalló
Viktor, 1960). Háttérben az Országos Társadalom-
biztosító Intézet (OTI) lakóház-csoportja, 1960.

Fotó: Fortepan / Gara Andor